

SANT JUST DESVERN. NOTES SOBRE LES COLLECTIVITZACIONS¹

Antoni Malaret i Amigó

Membre del CES

1. Reproducció del treball publicat en el llibre *Collectivitzacions al Baix Llobregat (1936 - 1939)*, publicat pel Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, dins de la col.lecció «Biblioteca Abat Oliba», núm. 69. 1989.

Introducció

La guerra civil iniciada a Catalunya el 19 de juliol del 1936, deixant a part la incidència que tingué en els seus aspectes militars, afectà especialment la vida ciutadana i el treball, conformant noves formes d'organització a la reraguarda i una diferent estructura de l'economia catalana. En els primers moments, d'una forma gairebé caòtica, s'intentà transformar una economia burgesa en una economia de guerra, tot i haver de suportar l'escassetat en el subministrament de primeres matèries, així com el bombardeig de la població civil i de la infraestructura industrial de Catalunya. D'una manera primària, les centrals sindicals empastifaven de sigles pròpies —CNT-FAI, UGT— les façanes i els comerços, i intervenien i controlaven les indústries i els tallers abandonats pels seus amos que, o bé havien desaparegut pel temor de ser detinguts en aquelles hores que les execucions i la mort s'efectuaven d'una manera que se'n deia incontrolada, o bé havien deixat a la disposició dels seus obrers la direcció de l'empresa, encara que moltes vegades hi participaven i, fins i tot, en moltes ocasions, eren la peça fonamental i experimentada de l'explotació. D'altra banda, l'escassetat de productes alimentaris —problema general de la zona republicana— preocupava enormement els ajuntaments i la Generalitat de Catalunya.

Tot això aconsellava de crear una ordenació legal que, tot i recollir l'impacte revolucionari dels primers temps, adaptés, a la realitat i a les necessitats de la guerra, una estructura —de difícil elaboració, no exempta de tensions— per posar en marxa la maquinària productiva, col.lapsada per l'esclat revolucionari. Aquesta va ser la intenció del decret de Col·lectivitzacions, que va dictar la conselleria d'Economia de la Generalitat de Catalunya l'octubre del 1936 (decret de 24 d'octubre i ordre de 31 d'octubre).

Implantació de la col·lectivització a Sant Just Desvern

Parlar de com va desenrotllar-se a Sant Just Desvern l'aplicació del decret de Col·lectivitzacions a les empreses i comerços és una tasca summament difícil, per la falta de documentació, i per la desaparició de gairebé tots els conveïns —morts els uns i exiliats els altres— que participaren en la gestió i el control de les poques empreses que van ser col·lectivitzades.

Hem intentat la recerca als arxius d'algunes fàbriques —especialment a La Auxiliar de la Construcció S.A.—, però els informes que n'hem tret ens indiquen que, amb la retirada de les tropes republicanes i l'entrada de les tropes franquistes, la documentació fou cremada i foren destruïts els papers que podien constituir la base històrica inicial del treball que ens proposem fer, sobre les activitats col·lectivitzadores de Sant Just Desvern.

La meua presència a l'Ajuntament i al comitè revolucionari, com a funcionari, pot aportar —potser— alguna dada, algun detall i algun record d'aquelles cir-

condicions històriques que van viure els santjustencs i, entrelaçant amb això pot permetre entreveure i intentar descriure el funcionament de les empreses locals que van ser controlades o col·lectivitzades.

Els sindicats obrers i la seva incidència a Sant Just Desvern

A Sant Just Desvern, amb una població que no arribava als tres mil habitants, un poble encara eminentment agrícola, les transformacions socials, econòmiques i personals, es van produir d'una forma atenuada. La transformació del període va afectar molt més els municipis de l'entorn, més industrialitzats, amb una major proletarització dels seus habitants, on tingué una major importància el procés de la col·lectivització dels mitjans de producció i la «incautació» de la propietat privada, que, en certa manera, va deixar d'existir.

Pràcticament, al començament de la guerra civil no existia a Sant Just Desvern cap organització sindical, amb domicili i local al poble, si bé alguns treballadors estaven afiliats a alguna de les dues centrals sindicals majoritàries: la Confederación Nacional del Trabajo (CNT) i la Unión General de Trabajadores (UGT). Però ràpidament van ser constituïts els sindicats obrers, i emplaçades les seves respectives seus socials en edificis requisats. La CNT va ocupar la torre del senyor Paco —títol popular—, situada al carrer del Marquès de Monistrol núm. 13, que en aquell moment s'anomenava Bac de Roda; la UGT va instal·lar-se a la torre del senyor Andreoli, antic cònsol d'Itàlia a Barcelona, situada al carrer Font, compartint el local amb el tot just creat Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). L'obligada afiliació —algunes vegades per la por— i la importància que van tenir els sindicats en el transcurs de la guerra, fins i tot amb la seva representació en els òrgans de govern dels ajuntaments, de la Generalitat i de l'Estat, va fer que la militància obrera creixés en forma geomètrica. Com també va créixer l'afiliació als partits de nova creació, especialment a les organitzacions comunistes.

El comitè revolucionari i l'Ajuntament

Per evitar incidents i controlar l'ordre públic —d'aquest verb surt la denominació de les famoses i tristament cèlebres patrulles de control— es van constituir dos comitès revolucionaris locals amb el nom de Milícies Antifeixistes. L'un estava situat a l'Ajuntament, integrat per elements afins a la majoria municipal del Front Nacionalista que presidia Daniel Cardona i Civit, com alcalde, i l'altre a la Carretera —aleshores de Pi i Margall—, en el qual van agrupar-se els afiliats a ERC, la gent de la CNT i els comunistes que van constituir la UGT i la primera cèl·lula del PSUC. Una barricada va alçar-se a l'altura de l'estació de gasolina —moda que va instaurar-se a tots els municipis de Catalunya— amb el fi de comprovar la identitat dels pocs vianants que circulaven per les carreteres i a la recerca dels insurrectes fu-

gitiu que passaren a titular-se facciosos —fatxes—; però, aquest entusiasme revolucionari no feia res més que destorbar la circulació de vehicles i cotxes requisats, que, majoritàriament, portaven la inscripció d'UHP —Unión de Hermanos Proletarios— i les sigles de la CNT-FAI, per haver-se apoderat de la situació i dels carrers aquestes organitzacions anarquistes.

Més tard, els dos comitès revolucionaris es van unificar. Realitzaven tasques de vigilància al poble i de protecció dels seus habitants, atendien el pagament de les soldades dels voluntaris santjustencs als fronts de lluita d'Aragó, com a components de les columnes Ascaso, Carles Marx i Macià-Companys, recollint robes, jerseis i alimentació amb destí als combatents. Dissolts els comitès revolucionaris per decret de la Generalitat, es va constituir un ajuntament gestor que substituï el nomenat democràticament. El nou ajuntament era presidit, en primer lloc, com a alcalde, per Joan Viladoms i Càlix i, més tard, per Alfred Arís i Reinal. La seva principal preocupació va ser l'abastament local dels articles de menjar, ja que després d'una alegre improvisació —tothom creia que la guerra duraria a tot estirar unes quantes setmanes— es va començar a sentir la manca de queviures. Aviat s'estableix la primera cartilla de racionament per als gèneres obtinguts, algunes vegades perillosament, per les expedicions que anaven a la comarca del Solsonès, i feien intercanvi d'ametlles i garrofes —productes agrícoles locals— contra el blat i les patates dels pobles solsonins.¹

L'alimentació i el racionament

Les tendes de queviures, els forns de pa, les pastisseries, les bodegues i drogueries, i tots aquells comerços dedicats a l'alimentació i a les necessitats de l'home —i de la dona— van agrupar-se en un gremi, sota la denominació de Gremi de Petits Comerciants i Industrials —GEPCI—, que formava part de la sindical UGT, en el domicili de la qual tenia la seva oficina social. Amb la col·laboració de la conselleria de Proveïments de l'Ajuntament, procedien a la distribució de les existències alimentàries, que quedaven centralitzades al magatzem instal·lat a l'antic cine Jardí, situat al carrer de Bonavista —en aquell moment de Durruti— núm. 30.

Per altra banda, les agrupacions cooperatives locals, com la Cooperativa obreira santjustenca i l'economat de La Auxiliar de la Construcció S.A., també participaven en la tasca d'assortir els veïns de Sant Just en les seves necessitats alimentàries. Aquestes necessitats es van agreujar quan Sant Just Desvern va rebre una important expedició de refugiats bascos procedents de Sant Sebastià i Irun, els quals foren recollits per diverses famílies santjustenques, i, quan més tard, van arribar més ciutadans —dones i nens— que fugien de l'assetjada capital madrilenya; l'onada final va venir de les comarques catalanes de ponent, majorment de Gandesa, tot escapant de l'ocupació de les seves terres natales per les tropes franquistes.

1. MALARET I AMIGÓ, A. «Les primeres dècades del segle XX», *SJDUPIUH*, pàgs. 505-506.

La manca de moneda fraccionària per tal d'atendre els pagaments i cobraments dintre de la localitat va fer que l'Ajuntament de Sant Just avalés, l'any 1937, un tiratge de quinze mil bitllets d'una pesseta i set mil cinc-cents de cinquanta cèntims.²

El ram de la construcció

Els mestres d'obres —paletes— van ser inicialment intervinguts per comitès de control integrats per obrers ugetistes i cenetistes. Les empreses constructores existents en aquells temps eren: Fills de Magí Campreciós, Francesc Calopa i Campamà, Manuel Fajardo i Batet, Jaume Pi i Rius i Miquel Malaret i Fosalba. La intervenció consistia pràcticament en l'estampació del segell indicatiu de la fiscalització sindicalista a les factures corresponents. En el cas de Fills de Magí Campreciós, deia així: «Casa Campreciós, Obres i reparacions, Comitè de Control UGT-CNT, Tel. 82 (Central d'Esplugues), Just Desvern (Barcelona)». Fem notar aquí que el nom de Sant Just Desvern va transformar-se oficialment en la denominació decapitada de Just Desvern.

En ser publicat el decret de Col·lectivitzacions, van ser reunides totes les eines, els materials i mitjans de transport —un camió i un carro— als magatzems de Fills de Magí Campreciós, perquè era el més ben equipat d'entre totes les empreses. La Col·lectivitat del Ram de l'Edificació —paletes i manobres— va establir el seu domicili al carrer Ascaso núm. 45, abans de la Creu. La integració patronal a l'empresa col·lectivitzada va ser total i efectiva. Hem trobat alguns rebuts d'obres efectuades que signen Isidre Campreciós —patró— i Nemesio Cañamares —obrer—; o bé, Vicenç Campreciós —patró— i Joan Colom o Joan Ollé —obrers— com a representants sindicals. La Col·lectivitat, que tingué els seus principis per l'abril del 1937, va realitzar importants obres i construccions, arreglant carrers, construint clavegueres i rigoles, i mantenint la conservació dels edificis municipals i escolars. Com a obres importants, citarem l'edificació de la primera planta de les escoles del carrer de Montserrat, aleshores Grup Escolar municipal, i la construcció de diversos refugis antiaeris dins del nucli urbà de la població, especialment el que tenia l'entrada al costat de l'edifici de l'Ateneu Santjustenc, al carrer del 19 de juliol —actualment carrer de l'Ateneu— i sortida al pati de les escoles municipals. Aquestes obres foren finançades per l'Ajuntament i per la Caixa de Crèdit Industrial i Comercial de la Generalitat de Catalunya, creada al final del 1937. També s'efectuaren nombroses instal·lacions d'aigua potable, vàters i dutxes, a les cases que en mancaven. Les obres eren pagades per la comissió especial de l'Administració de la Propietat Urbana, organisme de dependència municipal que cobrava els lloguers de tots els habitatges de Sant Just Desvern, fins i tot el que ocupava la casa consistorial.³

2. TURRÓ, Antoni, «El paper moneda català. 1936-1939», *L'Avenç* i Diputació de Barcelona, 1982, pàg. 322.

3. AHM.

Els industrials auxiliars de la construcció, fusters, manyans, ferrers, electricistes, pintors, etc., van continuar dirigits pels respectius patrons, amb el control del comitè obrer de cada empresa, sense greus problemes.

Les col·lectivitzacions agrícoles

L'agricultura a Sant Just Desvern és i era minifundista. Abans de la guerra civil, molts veïns de Sant Just, a més de tenir una ocupació fixa —paletes, manobres, fusters, mecànics, etc.— tenien, tots, el seu petit hortet, la seva vinya, els seus ametllers o un tros de garrofers; arrodonien l'economia familiar amb el consum o venda dels fruits que produïen les terres que tenien, la majoria en règim d'arrendament i, en alguns casos, en parceria.

Les masies del terme eren explotades pels masovers que les ocupaven: can Carbonell, can Fatjó, can Baró, can Solanes, can Merlès, can Coscoll, can Biosca, can Cortès, can Candeler, can Roldan, can Gelabert, o bé pels respectius propietaris, com can Mèlic, can Pedrosa i can Vilar. Tant els uns com els altres —masovers i propietaris— van mantenir els seus cultius, insuficients per al consum local, sense altra intervenció que la de ser associats a la Unió de Rabassaires de Catalunya, com a agrupació sindical.

Hi ha un cas particular, el de la masia de can Vilar. El seu propietari, Miquel Reverter i Roca —que al mateix temps era l'administrador de les finques del marquès de Monistrol, l'amo de la Torreblanca—, va ser assassinat en una cuneta de l'Arrabassada, al principi de la guerra civil; segurament per això va ser col·lectivitzada l'explotació agrícola de la masia de can Vilar per un comitè obrer integrat per pagesos de la Unió de Rabassaires amb la participació de les centrals sindicals UGT i CNT, els quals van mantenir els treballs de cultiu de les terres intervingudes fins al final de la guerra.

Una altra finca agrícola, situada en els terrenys de la Font Santa i propietat de Gaspar Modolell i Jané, també va ser intervinguda per un comitè obrer, integrat per antics jornalers que treballaven a la finca, amb la participació d'alguns fills del propietari. El senyor Gaspar Modolell, amb la seva dona i algun fill, van passar la frontera francesa pel mes d'agost de 1936 i s'incorporaren a la zona anomenada «nacional». És per aquest motiu que va quedar la finca mencionada sense la presència del seu amo, i va acordar-se la intervenció.

La propietat de la Torreblanca, situada prop del terme municipal de Sant Feliu de Llobregat, va ser intervinguda, explotada i controlada pel comitè revolucionari de Sant Feliu. Solament un veí de Sant Just, treballador de la finca de sempre, Gabriel Amigó i Pagès, va formar part del comitè obrer i fou empresonat al final de la guerra per aquesta última condició. N'era propietari, com hem dit abans, el senyor Escrivà de Romaní, marquès de Monistrol i comte de Sástago, resident a la zona franquista.

Indústries, tallers i serveis col·lectivitzats

Una petita indústria de foneria metal·lúrgica, propietat del senyor Antoni Trullen, situada a l'antic camí de Sant Joan —edifici ara enderrocat, en l'actual polígon Sant Joan-Sant Just— va ser controlada, i posteriorment col·lectivitzada, amb assistència del mateix amo i dels fills, i amb participació sindical de la CNT i de la UGT. Aquesta indústria treballava en la confecció de projectils destinats a l'artilleria republicana.

Pel que fa a les bòbiles del terme municipal, Fomento de Obras y Construcciones, del Pont Reixat, Forrajes y Ladrillos S.A. —les dues en terrenys de la Font Santa— i la que era propietat de Joaquim Boada, al final del carrer Major en la seva confluència amb el terme d'Esplugues, van continuar funcionant amb intervenció obrera i posterior col·lectivització. La bòbila del Foment, en canvi, va ser dirigida des de la central de Barcelona, on radicava el comitè corresponent. Una altra bòbila col·lectivitzada va ser la situada prop del terme municipal de Sant Feliu de Llobregat, al lloc denominat de la riera del Mas Lluhí.

També van ser controlades i col·lectivitzades les companyies d'autobusos. La companyia local La Santjustenca, que feia el servei de transport de viatgers des de Sant Just a la plaça d'Espanya, i que tenia el seu garatge i tallers a la Carretera, núm. 67, va ser integrada en l'organització controladora dels transports urbans de Barcelona, conjuntament amb la societat que explotava les línies d'autobusos i tramvies de la capital, una de les quals —i servida per vehicles de dos pisos— anava de Sant Just a la plaça de Catalunya, amb parada a can Vicenç Ferrer, on actualment hi ha el Corte Inglés. En el Comitè corresponent, radicat a Barcelona, hi van figurar com a membres destacats els veïns de Sant Just Joan Herre, Vicenç Bachero, Alfons Roig i Antonio Moreno, tots ells de la CNT, entitat sindicalista que tenia el control absolut dels transports barcelonins. El director general de Transportes de Barcelona S.A., Santiago Nadal, que residia en el nostre poble, en una torre del carrer Major, va haver de fugir i passar-se a la zona «nacional» pel temor a una represàlia, a causa de la duresa amb què va ser reprimida una vaga de tramvies i autobusos durant el temps republicà anterior a la guerra.

Una altra petita indústria intervinguda va ser la fàbrica de teixits del carrer Badó núm. 7, propietat de Joan Baptista Soler Seuba; un cop intervinguda, va comptar amb la presència del propietari i fabricava teles amb destinació als fronts de lluita.

No tenim altres notícies que acreditin l'existència d'indústries o comerços intervinguts o col·lectivitzats, però molts santjustencs van participar en la direcció d'empreses d'aquests tipus que radicaven fora del nostre terme municipal.

Serveis municipalitzats

A part els serveis que normalment efectuava la corporació municipal —mercat, escorxadors, recollida d'escombraries—, van ser municipalitzats alguns serveis

que abans de la guerra s'efectuaven particularment. La societat Aguas Potables de San Justo, propietat del marquès de Monistrol, que subministrava aigua potable no solament a Sant Just sinó també a bona part de les cases de Sant Feliu i d'Esplugues de Llobregat, va ser municipalitzada i la captació d'aigua millorada amb noves deus de les torrentades de Sant Pere Màrtir, conduïdes a través de les mines existents als dipòsits que hi havia al costat del Mercat, lloc actualment ocupat pel supermercat Elena. Per altra banda, un altre servei municipalitzat va ser el dels enterraments, que fins ara efectuava la societat La Victoria S.A., i a partir d'ara va realitzar directament l'Ajuntament, el qual requisà un cotxe dels anomenats de morts a la referida societat.

Una altra transformació col·lectiva en relació amb l'ensenyament va ser la unificació de les escoles públiques i privades —Escola Nacional, Grup Escolar municipal i Escoles Núria— en una sola organització escolar, amb implantació de la coeducació i del règim d'escola activa, sota la direcció del Comitè de l'Escola Nova Unificada (CENU).

La Auxiliar de la Construcción S.A., fàbrica de ciment

Hem deixat per a l'últim lloc la ressenya i l'explicació de com va produir-se la intervenció obrera a la fàbrica de ciment anomenada Sanson, propietat de la societat La Auxiliar de la Construcción S.A., amb oficines a Barcelona i a la mateixa fàbrica. Aquesta estava situada a la carretera Nacional II, lloc on actualment hi ha les edificacions de Walden-7, on encara resta la presència d'una xemeneia de prop de cent metres d'altura, una de les més altes d'Europa, testimoni de l'existència de la fàbrica. Les pedreres que subministraven materials als forns, per a la cocció del clinker resultant, estaven situades a la muntanya de Santa Creu d'Olorda en el terme de Molins de Rei; aquests materials eren transportats amb vagonetes que circulaven sobre una instal·lació aèria —per cable— fins a la fàbrica cimentera.

Aquesta fàbrica va ser considerada des dels primers dies com una indústria de guerra i va ser intervinguda per la Generalitat de Catalunya i un comitè de control obrer —CNT-UGT— que tingué cura del seu funcionament. L'ajuda financera procedia de la Generalitat, a través dels organismes corresponents, per tal d'afavorir el procés de la fabricació de ciment destinat a les fortificacions, els refugis i les defenses militars. Pràcticament no va quedar-se cap representant patronal, que més aviat van participar activament —militarment i industrialment— a la zona anomenada «nacional». A l'acabament de la guerra, com va passar en nombroses indústries col·lectivitzades, els propietaris, en recobrar la seva propietat, es van trobar amb una indústria modernitzada, amb unes instal·lacions íntegres i amb molt de material emmagatzemat, la qual cosa els va permetre de reprendre ràpidament les activitats industrials.

Com dèiem al començament, la manca de documentació, l'exili i la mort dels que participaren en el control i funcionament del comitè obrer de La Auxiliar de la

Construcción S.A., ha fet difícil, per no dir impossible, una indagació de com va desenvolupar-se el procés col·lectivitzador d'aquesta indústria i l'actuació dels components dels seus òrgans directius. Del que sí que tenim notícia és que, a l'acabament de la guerra, van ser represaliats nombrosos obrers, per la seva significació política o sindical.

Este Comité certifica que
el fruitada Juan Gomez pertenece
a las Milicias y le atentan la
obligación de pagarle la suma de
~~cuatro~~ y componerle el 15% de aumento
El Comité
Sant Just a 11-8-36

Milicias Antifeixistes
de CATALUNYA
Sant Just Desvern

Timbre de les Milícies Antifeixistes de la població de Sant Just Desvern.
Original de la família de Gaspar Modolell i Gener.

Sindicato Unico de
Oficios Varios

S. JUSTO DESEVERN.
C.N.T. A.T.T.

(SECCION SERVICIO DOMESTICO)

BASES DE TRABAJO QUE ESTE SINDICATO PRESENTA A LOS PATRONOS DE ESTA LOCALIDAD. (En caracter interino)

- Primero La jornada de trabajo será de 10 horas distribuidas de la siguiente forma. De las 7 de la mañana a las dos de la tarde, y de las 5 de la tarde a las ocho de la noche.
- Segundo Cada semana tendrán una dia de fiesta, y será el dia que ellas tengan por conveniente.
- Tercero El salario que percibirán será de sesenta y cinco pesetas como minimo mensuales, desde la edad de 15 años en adelante y de cincuenta pesetas mensuales hasta los 15 años.
- Cuarto La sirvienta que por la noche despues de realizado su servicio estima conveniente marcharse a dormir a su casa se le deje en completa libertad de accion. La sirvienta que su patrono reconozca que no tiene su propia familia o familiares de completa confianza, velara por ella como si se tratara de su propia hermana, y hasta incluso podrá impedirle que salga por las noches siempre de completo acuerdo con este Sindicato.
- Quinto Estas bases seran cumplidas y aceptadas dando ocho dias de tiempo para si algun patrono desea discutir las.
- Sexto En ningun caso podrá ser despedida ninguna sirvienta. Si hubiera una falta grave el patrono consultará con este Sindicato.

Sn. Justo Desvern a 11 de Octubre de 1936.

Por el Sindicato de Oficios Varios C.N.T.

LA JUNTA.

Firma del Patrono.

Sello del Sindicato.

Reglament de treball del «Sindicato Unico de Oficios Varios»
(Secció del Servei Domèstic)
Original de la familia de Gaspar Modotell i Gener.